

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Безпрецедентна трансформація господарської парадигми в Україні на межі ХХ–ХХІ століть відбувалась за наступними напрямками: від закритої (самодостатньої економічної системи, що забезпечує створення національного продукту виключно для потреб самої країни та за рахунок власних ресурсів) господарської системи до відкритої (економіки, що має зовнішній сектор та включеної до міжнародного поділу праці); із соціалістичної системи до світової економічної системи, заснованої на капіталістичних принципах господарювання; від комунального матеріально-технологічного середовища до некомунального. А це, в свою чергу, зумовило непослідовність, несистемність та суперечливість розвитку вітчизняної економіки, що знаходиться в стані перехідного періоду [1, с. 3]. В таких умовах в Україні виникла гостра необхідність у розробці нової стратегії економічного розвитку країни, що дозволить посісти їй гідне місце у глобальній економічній системі. Не викликає сумніву в сучасних реаліях, що ця стратегія має спиратися, насамперед, на знаннево-інноваційну компоненту [2, с. 225]. У зв'язку з цим формування нової національної економічної системи заснованої на знаннях постає важливим викликом для подальшого розвитку України як конкурентоспроможної держави, створюючи передумови її переходу на вищу сходинку свого розвитку - від індустріальної економіки до «економіки знань».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концепція знанневої економіки тісно пов'язана з трансформацією економічних відносин, що передбачає перехід від «споживацької економіки» (економіки націленої на екстенсивну експлуатацію природних факторів виробництва в погоні за

максимізацією прибутку) до «економіки дару» (заснованій на прагненні задоволення людських потреб не завдаючи шкоди природі, сприяючи її відтворенню). Значний вклад у розвиток теоретичних та методологічних питань даної проблематики внесли провідні західні вчені, а саме: Д.Белл [3], Г.Кан [4], Ф.Махлуп [5], М.Родрігес [6], Е.Тоффлер та Н.Тоффлер [7], Й.Шумпетер [8] та ін.

Проблеми становлення та розвитку економіки, заснованої на знаннях, а також її вплив на трансформаційні процеси у вітчизняній економіці отримали пояснення в публікаціях В.П.Семиноженка та В.М.Геєця (підкреслюється, що знаннева економіка базується на нових знаннях, що мають інформаційну основу і втілюються в інноваціях, які визначаються як домінантна компонента стратегії модернізації економіки України) [2, с. 8], Д.Г.Лук'яненка та О.Д.Лук'яненка (вказують не лише на доцільність формування економіки знань в Україні, але й визначаються шляхи їх розвитку, з одного боку, через узагальнення та використання адекватного досвіду стосовно реалізації сучасної кластерної політики, а, з другого — проведення системної інноваційної політики з визначенням на державному рівні цілей, мотивацій і пріоритетів кластеризації економіки) [9, с. 24], Л.І.Яковенка (розглядаються питаннями пошуку нової парадигми соціально-економічного-розвитку, осмислення сутнісних характеристик і суспільних трансформацій, а також причин та факторів, які впливають на становлення економіки знань) [10, с. 141], В.Л. Оселеського та О.В.Красоти (вказують на можливість переходу України в історично короткі строки до економіки знань за умови залучення якісно нових механізмів творення і розповсюдження знань, що ґрунтуються на загальному доступі до знань та освіти, розподілу витрат, відмові від приватної інтелектуальної власності) [11, с. 347], Ю.М.Бажала (акцентується увага на декларативності «інноваційного вектору економічного зростання в Україні», що зумовлює активізацію процесу щодо запровадження діючих заходів для стимулювання прогресивної структурної перебудови економіки та з проведенням ефективного реформування сфер

освіти, науки, інноваційної діяльності в Україні [12, с. 223] та ін.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на розширення обсягу уваги як науковців, так і практиків усього світу до феномену економіки знань, що не применшує ваги подальших досліджень у цій сфері із-за постійної зміни предмету аналізу. Таким чином, виникає необхідність вивчення економіки знань як сукупності досягнень практики, системи методів створення умов для функціонування та підтримки науково-дослідної діяльності [13, с. 12]. Проте незважаючи на істотні напрацювання, ці питання потребують подальшого ґрунтовного дослідження враховуючи особливості розвитку національних економічних систем.

Формулювання цілей статті. У контексті даної проблеми важливим питанням є аналіз рівня розвитку знаннево-інноваційної компоненти в Україні з метою оцінки готовності її переходу від індустріальної до економіки, що базується на знаннях, а також можливості розробки власної моделі економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домінуючу позицію серед екзогенно-ендогенних факторів формування нової економіки як України, так і провідних країн світу займає знаннево-інноваційна компонента і заслуговує на детальніше дослідження. Слід зазначити, що на даний час найбільш комплексний підхід оцінки економіки, заснованої на знаннях, був запропонований Світовим банком як методологія оцінки знання (Knowledge Assessment Methodology, КАМ). Вона встановлює прямий взаємозв'язок між знанневою економікою та довгостроковим, стабільним економічним зростанням як рушійної сили трансформації національної економічної системи. Методика включає комплекс з 109 структурних і якісних показників, об'єднаних у групи (кожна група показників оцінюється в балах від 0 до 10, тобто від мінімального до максимального значення) [14, с. 107-108].

Методологія дозволяє порівнювати окремі показники різних країн, а також середні показники, що характеризують групу країн (рис. 1).

Порівняння можна проводити як за окремими показниками, так і за двома зведеними індикаторами: індексом економіки знань та індексом знань.

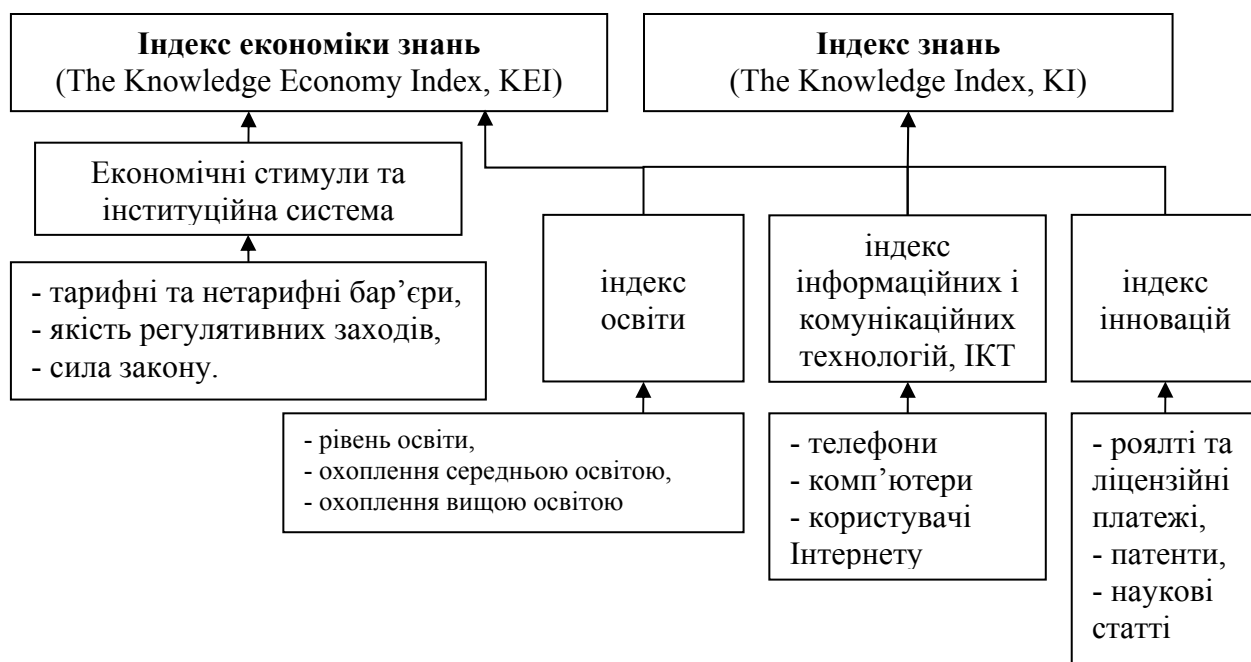

Рис. 1. Структура індексів знання

Джерело: [17]

Група лідерів в галузі формування моделі економіки знань протягом 1995-2012 рр. розширюється за рахунок європейських країн з малою економікою: Швеція, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Норвегія (перші п'ять позицій рейтингу відповідно). Швейцарія займає 10 місце (що на дві позиції менше рівня 1995 року) в результаті зниження показників по групі «Освіти» (табл. 1).

Таблиця 1

Топ-10 країн за показниками індексів знань, 2012 р.

Ранг	Зміна до 1995 року	Країна	KEI	KI	Індекс економічного та інституційного режиму	Індекс інновацій	Індекс освіти	Індекс інформативно-комунікативних технологій
1	+3	Швеція	9,43	9,38	9,58	9,74	8,92	9,49
2	+5	Фінляндія	9,33	9,22	9,65	9,66	8,77	9,22
3	-1	Данія	9,16	9,00	9,63	9,49	8,63	8,88
4	+1	Нідерланди	9,11	9,22	8,79	9,46	8,75	9,45

Ранг	Зміна до 1995 року	Країна	KEI	KI	Індекс економічного та інституційного режиму	Індекс інновацій	Індекс освіти	Індекс інформативно-комунікативних технологій
5	+2	Норвегія	9,11	8,99	9,47	9,01	9,43	8,53
6	0	Нова Зеландія	8,97	8,93	9,09	8,66	9,81	8,30
7	+3	Канада	8,92	8,72	9,52	9,32	8,61	8,23
8	+6	Німеччина	8,90	8,83	9,10	9,11	8,20	9,17
9	+6	Австралія	8,88	8,98	8,56	8,92	9,71	8,32
10	-2	Швейцарія	8,87	8,65	9,54	9,86	6,90	9,20
56	-4	Україна	5,73	6,33	3,95	5,76	8,26	4,96

Джерело: [15]

Слід зазначити, що більшість країн-лідерів з малими та великими економіками, заснованими на знаннях, досягли найвищих показників за індексом економічного та інституційного режиму, що також підтверджується перевищенням величини індексу економіки знань над індексом знань ($KEI > KI$). Таким чином, можна зробити висновок про ефективне використання потенціалу економічного середовища в процесі становлення та розвитку знаннєвої економіки. Проте, можлива і зворотна ситуація, що характеризується нераціональним використанням знання (нераціональне використання як інтелектуального, так і людського капіталів). Зокрема, найбільша невідповідність спостерігається у Венесуелі (KEI на 1,27 пункти менше KI), Російській Федерації (1,18), Аргентині (1,11), Ірані (1,06), Білорусії (1,03), Кубі (0,97), Киргизькій Республіці (0,75), Узбекистані (0,74) та ін. В свою чергу, необхідно звернути увагу на те, що різниця даних показників в Україні навіть менша на 0,08 пунктів в порівнянні з Південною Кореєю, що є одним із найуспішніших прикладів застосування парадигми економіки знань у своїй стратегії розвитку, оскільки сорок років тому вона мала практично однаковий рівень доходу на душу населення з Ганою, а вже на початку 1990-х років — перевищувала його в шість разів [9, с. 10].

Провідними країнами у сфері інновацій (одночасно з індексами інституційного режиму та інформативно-комунікативних технологій) є

Швейцарія, Швеція, Фінляндія, Сінгапур і Данія, що забезпечується ефективною регуляторною політикою, адекватними тарифними і нетарифними бар'єрами, дієвою та прозорою системою законодавства; налагодженою системою комерціалізації інновацій, що сприяє захисту та впровадженню інновацій у виробничу сферу; відповідністю системи освіти галузевим потребам; інформаційно-комунікативними технологіями [16].

Показник рівня освіти в контексті становлення та розвитку економіки, заснованої на знаннях, дозволяє, з одного боку, підтвердити високий знаннєво-інноваційний потенціал країн-лідерів (Швеції, Норвегії, Нової Зеландії, Австралії), а, з іншого – визначити рівень освітньої складової та її вплив на становлення нової економічної системи (Ірландії, Тайваню, Ісландії, Іспанія, Південної Кореї та Греції). Слід звернути особливу увагу на високий рівень розвитку людського капіталу в Україні. Високий рівень зафіксовано за показниками індексу освіти (21 місце серед 146 держав і територій у 2012 році, що становить перше місце серед країн з низьким середнім рівнем доходів) [15]; субіндексу «Вища освіта та професійна підготовка» у комплексному індикаторі глобальної конкурентоспроможності (40 позиція з 144 країн в 2014 році) [17, с. 19]; індексу рівня освіти (83 позиція серед 187 країн світу та входить до групи країн з високим рівнем людського розвитку в 2014 році) [18, с. 161]. Проте, високий рівень освіти в Україні одночасно поєднується з низькою оцінкою економічного та інституційного режиму країни, який формується в умовах низької ефективності законодавства та регуляторної політики держави. Таким чином, процес побудови знаннєвої економіки в Україні полягає в реалізації комплексної стратегії покращення за всіма напрямками, що мають відношення до даної сфери, а також пошуку нових інструментів зростання інновацій та інтенсивного їх використання, оскільки окремі результати не можуть забезпечити перехід країни до нової економічної системи. Подібний механізм покращення знаннєво-інноваційної компоненти в процесі розвитку країни, що ґрунтується на знаннях відповідно до індексу інформативно-комунікативних технологій. Так, Бахрейн покращив

свої позиції на 39 пунктів протягом 21 років (2000-2012 рр.) за рахунок різкого зростання кількості інтернет-користувачів на 1000 громадян (з 60 в 2000 р. до 820 у 2012 р.), користувачів телефонів (з 580 у 2000 р. до 2290 у 2012 р.), комп'ютерів (з 150 у 2000 р. до 750 у 2012 р.). Подібна ситуація була характерна і для Великої Британії, Люксембургу, Німеччині, Тайваню, Гонконгу тощо.

Отже, оцінка основних показників економіки знань дозволяє оцінити не лише рівень розвитку економіки, заснованої на знаннях, але й визначити основні шляхи її поліпшення, адаптувавши досягнення країн-лідерів до специфіки української економічної системи.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що визначальним фактором інноваційного розвитку провідних країн світу виступає дієвий економіко-інституційний режим, що створює ефективні передумови динамічного розвитку інноваційної, освітньої та інформативно-комунікативної складових. Комплексний розвиток даних складових обумовлює розвиток трансформаційних процесів у національній економічній системі, що сприяє переходу її на вищий рівень економічного розвитку, тобто формування знаннєвої економіки. В Україні процес формування якісно нової економічної системи, заснованої на знаннях, обумовлюється потребою наздогнати країн-лідерів у цій сфері. Відповідно до цього, еволюційний (трансформаційний) шлях розвитку вітчизняної економічної системи необхідно, в найближчий час, замінити революційним (модернізаційним). Незважаючи на відставання України за більшістю показників економіки знань, проте наявність висококваліфікованих та мотивованих людських ресурсів може створити передумови прискореного переходу від індустріальної до знаннєвої економіки. Формування нової економічної системи в Україні повинна розпочатись з розробки та впровадження стратегії комплексної модернізації національної економічної системи, що визначається низкою ендогенних та екзогенних факторів і може бути використана для проведення подальших

досліджень у цій сфері.

Література

1. Александрова О. С. Становлення середнього класу в сучасному українському суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О. С. Александрова. – Київ, 2010. – 34 с.
2. Геєц В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
3. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture of Social Forecasting. – New York: Basic Books, 1973.
4. Kahn H. The Year 2000: A Framework for Speculation on the Next Thirty Three Years / H. Kahn, A. Wiener // The Hudson Institute, 1967. – 173 p.
5. Machlup F. Knowledge: Its Creation, Distribution, and Economic Significance / F. Machlup // The Economic of information and Human Capital. Princeton (N.Y.), 1984. – Vol. III – P. 148–163.
6. Rodrigues M. J. New Knowledge Economy in Europe. A Strategy for International Competitiveness and Social Cohesion / By Mariy J. Rodrigues. – Edward Elgar Pbl., 2002. – 46 p.
7. Alvin and Heidi Toffler. Creating a New Civilization. The Politics of the Third Wave. Turner Publishing, Inc. - Atlanta, 1995. – 112 p.
8. Schumpeter J. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung / J. Schumpeter. – Duncker&Humblot; Auflage : 1.A., 2006. – 548 p.
9. Лук'яненко Д. Імплементация парадигми економіки знань у стратегії національного економічного розвитку / Д. Лук'яненко, О. Лук'яненко, О. Дорошенко // Міжнародна економічна політика. – 2013. – № 2 (19). – С. 5–26.
10. Яковенко Л. І. Інноваційний характер економіки знань / Л. І. Яковенко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 2. – С. 141-145.
11. Оселецький В. Л. Соціальний вектор розвитку економіки знань /

В. Л. Оселецький, О. В. Красота // Економічний нобелівський вісник. – 2014. – № 1 (7). – С. 343-348.

12. Бажал Ю. М. Знаннєва економіка — економіка конкурентоспроможності / в кн.: Інформаційне суспільство. Шлях України. – К., Бібліотека інформаційного суспільства. –2004. – С. 219–224.

13. Глухов В. В. Экономика знаний : учеб. пособие / В.В. Глухов, С.Б. Коробко, Т.В. Маринина. — СПб.: Питер, 2003. — 528 с.

14. Батракова Л.Г. Показатели развития экономики знаний / Л.Г.Батракова // Ярославский педагогический вестник (Гуманитарные науки). – 2012. – № 2 – Том I. – С. 107-111.

15. The Knowledge Economy Index [Electronic resource] / The World Bank. – Way to assess : worldbank.org/kam.

16. Лебедева Л. В. До питання про вимір економіки знань [Електронний ресурс] // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2010. – № 3. – Режим доступу до журн. : http://www.chtei-knteu.cv.ua/herald_ru/content/download/archive/2010/v3/NV-2010-V3_58.pdf.

17. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Electronic resource] / World Economic Forum. – Way to assess : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.

18. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience [Electronic resource] / UNDP. – Way to assess : <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>.